

MADŽIDA MAŠIĆ
(Sarajevo)

PJESNIČKE MEDŽMUE KAO IZVORI ZA
PROUČAVANJE KNJIŽEVNOGA UKUSA JEDNOG
VREMENA: AHMED TALIB BOŠNJAK
U SARAJEVSKIM RUKOPISNIM ZBIRKAMA*

Sažetak

Pisanje medžmua kao bilježnica raznovrsnog sadržaja širom geografskog pojasa na kojem se rasprostiralo Osmansko carstvo postalo je trend u 16. stoljeću. Svaka medžmua, ovisno o ukusu i preferencijama svoga priređivača, predstavlja jedinstveno, unikatno djelo. To je, između ostalih, jedan od važnijih razloga zašto posmatrati medžmue kao važne izvore za proučavanje različitih aspekata intelektualnog stvaralaštva žitelja Osmanskoga carstva. Pjesničke medžmue predstavljaju važne izvore za proučavanje književnoga ukusa određenoga doba, te bismo njihovim detaljnijim proučavanjem mogli doći do interesantnih podataka. Neke vrste pjesničkih medžmua bi se, uvjetno rečeno, zajedno sa tezkirama, mogle okvalificirati kao preteča književne kritike kod Osmanlija. Ovim radom nastojat ćemo uočiti kakav je bio književni ukus u Bosni u 17. i 18. stoljeću, da li se taj ukus podudara sa književnim kanonom, odnosno onim izborom pjesnika koji su na dvoru važili za najbolje, a na osnovu prisustva stihova Ahmeda Taliba Bošnjaka u nekoliko medžmua koje se danas čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci i Orijentalnom institutu u Sarajevu. S obzirom na to da smo među ovim medžmuama pronašli dvije čiji su priređivači i sami bili pjesnici, situirat ćemo poziciju Ahmeda Taliba u plejadi brojnih pjesnika koji su stvarali diljem Carstva.

Ključne riječi: Ahmed Talib Bošnjak, medžmue, književna kritika, književni ukus, kanon.

* Ovaj rad je prezentiran na Naučnom skupu "Kulturno-historijski tokovi u Bosni od 15. do 19. stoljeća" održanom između 15-17. maja 2015. godine kojim je obilježeno 65 godina rada Orijentalnog instituta u Sarajevu.

UVOD

Medžmue kao bilježnice raznovrsnog sadržaja plijene pažnju brojnih istraživača historije, kulturne historije, književnosti, i brojnih drugih oblasti.¹ One su u rukopisnim kolekcijama širom svijeta među najzastupljenijim djelima. Köksal navodi da bi se ovakva djela mogla okarakterizirati kao cjeline koje sadrže dijelove tekstova različitih autora.² Pisanje medžmua je postalo trend tokom 16. stoljeća, širom Osmanskoga carstva. Medžmue su važni izvori za proučavanje različitih aspekata intelektualnog stvaralaštva Osmanskoga carstva. Kako je svaka medžmua svojom formom, specifičnom upotrebom jezika i sadržajem predstavljala kraj u kome je nastala, to pridonosi njezinom značaju za različite aspekte proučavanja lokalnih obilježja, te je kao takva “svojevrsan izazov istraživaču”³.

S druge strane, pored, uvjetno rečeno “općih” medžmua raznovrsnog sadržaja, u bogatoj pisanoj tradiciji na orijentalnim jezicima nastajale su

¹ Kod nas je o njima do sada napisan veliki broj radova, koji su u fokusu imali određene rukopisne medžmue. Budući da je tokom agresije na BiH uništen veliki broj rukopisne građe, upravo zahvaljujući tim radovima danas posjedujemo bar neke podatke o bogatstvu i raznolikosti unikatnih djela. Opširnije vidjeti: Hasan Hamdi, “Dosadašnje proučavanje turskih medžmua i njihovo značenje za proučavanje naše istorije i istorije turske narodne književnosti kod nas i uopšte”, *Prilozi za orijentalnu filologiju (POF)* 39/1989, Orijentalni institut u Sarajevu (OIS), Sarajevo, 1990, 183-191; Rašid Hajdarović, “Rukopisne medžmue”, *Glasnik Društva arhivskih radnika BiH*, god. X-XI/1970-71, 311-320; od radova posvećenih pojedinim medžmuama izdvajamo samo nekoliko, premda je njihov broj daleko veći: Lejla Gazić, Salih Trako, “Medžmua sarajevskog pjesnika Mehmeda Mejlije Guranije”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke (Anali GHB)*, knjiga XV-XVI, Sarajevo, 1990, 105-130; Muhamed Hadžijamaković, “Medžmu’a Saliha Emina”, *Anali GHB*, knjiga XV-XVI, Sarajevo, 1990, 131-139; Lejla Gazić, “Travnička medžmua”, *POF* 28-29/1978-79, OIS, Sarajevo, 1980, 165-185; Rašid Hajdarović, “Medžmua Mula Mustafe Firakije”, *POF* XXII-XXIII/1972-73, OIS, Sarajevo, 1976, 301-314; Rašid Hajdarović, “Medžmua Sarajlije Ahmeda Bosanca”, *POF* 28-29/1978-79, OIS, Sarajevo, 1980, 187-213; Salih Trako, Lejla Gazić, “Dvije mostarske medžmue”, *POF* 38/1988, OIS, Sarajevo, 1989, 97-124; Muhamed Ždralović, “Donjovakufska medžmua”, *POF* 55/2005, OIS, Sarajevo, 2006, 147-176; Salih Trako, “Medžmua pjesnika Šakira”, *Anali GHB*, knj. II-III, Sarajevo, 1974, 109-123; Lejla Gazić, “Dvije mostarske medžmue kao kulturno-historijski izvori”, *Hercegovina* 9/1997, Mostar, 1997, 193-198, i mnogi drugi radovi.

² M. Fatih Köksal, “Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)”, u: *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı edebiyatının kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2012, 411. (dalje: M. Fatih Köksal, “Şiir mecmualarının önemi...”).

³ Lejla Gazić, Salih Trako, “Medžmua sarajevskog pjesnika Mehmeda Mejlije Guranije”, *Anali GHB*, knjiga XV-XVI, Sarajevo, 1990, 105.

i *pjesničke medžmue* (şiir mecmuaları) čiji su priređivači bili pjesnici, a njihov sadržaj bio je sveden uglavnom samo na pjesnička ostvarenja. Pjesničke medžmue nisu nužno sadržavale samo i isključivo poeziju.

“Na praznim stranicama medžmue, na njenim marginama nalaze se važne zabilješke i zapisi poput različitih dova, talismana, recepata, dova vjerskih velikana, tariha povodom ustoličenja ili smrti sultana, različitih formi pisma, rodoslova, koje su ispisivali priređivači.”⁴

Svaka pjesnička medžmua je, dakako, bila podređena odabiru svoga priređivača, kako po pitanju forme, tako i po pitanju sadržaja. U pjesničke medžmue priređivači, često i sami pjesnici, uvrštavali su pjesme svojih savremenika te pjesme onih pjesnika koji su im prethodili.

“Ma s kojim ciljem i metodom da su priređene, pjesničke medžmue su prije svega odražavale poimanje umjetnosti u vremenu u kojem su pisane i estetski ukus tog vremena.”⁵

To je jedan od razloga zašto pjesničke medžmue, uz tezkire, pjesničke antologije, posmatrati kao književnu kritiku kod Osmanlija. U pjesničkim medžmuama moguće je utvrditi omjer pjesama lokalnih i afirmiranih pjesnika. To će biti jedan od ciljeva ovoga rada. Korpus za ovaj rad čine medžmue koje se nalaze u rukopisnim zbirkaama Orijentalnog instituta u Sarajevu i Gazi Husrev-begove biblioteke.

Osnovni kriterij prilikom odabira medžmua bilo je prisustvo stihoa bošnjačkog pjesnika Ahmeda Taliba Bošnjaka u njima. Budući da se kanon “temelji na estetskim vrijednostima koje se predstavljaju kao univerzalne, nadnacionalne i sjevremenske”⁶, primarni cilj našega rada jeste istražiti da li se literarni ukus priređivača medžmue podudara sa književnim kanonom, odnosno onim kriterijem koji je podrazumijevao izbor najboljih pjesnika. Istina, za pjesmu u čijim redovima čitamo *mahlas* Talib a koju smo pronašli u medžmui iz rukopisne zbirke Orijentalnog instituta, nismo u potpunosti sigurni da je djelo Ahmeda Taliba Bošnjaka. Razloge za ovu dilemu navest ćemo u nastavku rada. S obzirom na to da smo među ovim medžmuama pronašli dvije čiji su priređivači i sami bili pjesnici, situirat ćemo Ahmeda Taliba među brojnim pjesnicima osmanske književne tradicije.

⁴ M. Fatih Köksal, “Şiir mecmualarının önemi...”, 413.

⁵ Mehmet Gürbüz, “Şiir mecmuaların kaynakları üzerine”, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, vol. 8/1, 2013, 319.

⁶ Patricia Marušić, “Kanon i književnost”, *Zbornik radova Slavističkog kongresa*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2012, 359. (dalje: P. Marušić, “Kanon i književnost”).

Metodološki, ovaj rad će biti usredsređen na analizu nekoliko bitnih aspekata proučavanja medžmue⁷. Nekoliko je takvih aspekata: prvi aspekt analize jeste priređivač, čak i kada nam njegovo ime nije poznato, drugi aspekt predstavlja čitalac, treći podrazumijeva pitanja koja su u vezi sa književnim/estetskim ukusom doba u kojem je medžmua nastala, te na koncu, četvrti aspekt analize medžmue koji podrazumijeva analizu njezina sadržaja.

ANALIZA MEDŽMUE IZ ASPEKTA NJEZINA PRIREĐIVAČA

Nekoliko je osnovnih pitanja koja nam se nameću kada pokušamo odrediti koji su to sve činioci koji utječu na odabir, odnosno preferencije priređivača medžmue. Pitanje kriterija kojim se služio priređivač medžmue prvo je pitanje koje treba imati u vidu. Naime, činjenica da priređivač u svoju medžmuu, ma koliko želio, nije mogao uvrstiti sve što je ikada pročitao ili što je ostavilo traga na njegovo eventualno stvaralaštvo, govori da je postojao određen kriterij za odabir poezije. Nameću se i pitanja da li je priređivač medžmue birao poeziju lokalnih ili afirmiranih pjesnika, savremenika ili onih koji su mu prethodili, te da li se o svome odabiru izjašnjava u uvodnom dijelu svoje medžmue.

“Iz sadržine medžmue može se vidjeti idejno opredjeljenje sastavljača, njegove preokupacije, obrazovni i kulturni nivo. Ukratko, medžmua nam se kroz svoj sadržaj pokazuje kao prozor kroz koji je moguće zaviriti u vrijeme u kome je nastala kao i u dušu njena sastavljača.”⁸

Ovim aspektom analize vrlo je bitno utvrditi identitet priređivača medžmue, a na osnovu podataka o samom priređivaču bilo bi moguće utvrditi, kako to naglašava H. Koncu, osobenosti ličnosti, obrazovanje, stepen naobrazbe ili neke detalje o zanimanju, tarikatu ili grupi kojoj je priređivač pripadao, a koje su utjecale na odabir tekstova uvrštenih u medžmuu.⁹

⁷ Za kreiranje metodološkoga okvira našeg rada poslužili smo se radom Cemala Kur-naza i Yaşara Aydemira “Mecmualara sorulması gereken sorular”, (*Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/1, 2013, 51-64.) koji nudi sveobuhvatan pristup analizi specifičnih i neponovljivih djela kakve su medžmue, a taj se pristup zasniva na analizi većeg broja različitih segmenata. Za našu analizu koristimo samo neke od pobrojanih, budući da je ova analiza uvjetovana uvidom u korpus.

⁸ Salih Trako, “Medžmua pjesnika Šakira”, *Anali GHB*, knjiga II-III, Sarajevo, 1974, 109.

⁹ Hanife Koncu, Müjgan Çakır, “Şairleri yetiştiren bir kaynak olarak mecmua”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı edebiyatının kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2012, 117-133.

Medžmua pjesnika Mejlije¹⁰ se čini veoma pogodnom za analizu sa aspekta njezina priređivača. Naime, poznato je da je ta medžmua *autograf*, dakle, ispisana rukom njezina priređivača, što doprinosi njenoj vrijednosti. Medžmua je zavedena pod signaturom R 2012 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, potječe iz 1195/1781. godine i sadrži 137 listova, a u njoj se nalaze stihovi samog priređivača (čak 94 Mejlijine pjesme napisane u različitim formama) te pjesme mirijade pjesnika, kako lokalnih, tako i osmanskih, vještih pjesnika.

“Između veoma poznatih turskih divanskih pjesnika, kao što su npr.: Baki, Fuzuli, Nef’i i drugi, nailazimo i na imena koja ne bilježe historije turske književnosti. Ali, sve to pokazuje da je Mejlija Guranija vrlo dobro poznao tursku divansku poeziju i birao pjesnike prema vlastitom kriteriju i ukusu.”¹¹

Uvidom u spomenutu medžmuu možemo reći da je Mejlija pjesnik sastavio takvu medžmuu u kojoj su se našle pjesme do tada (ne samo njegovih savremenika) najpoznatijih osmanskih ali i domaćih pjesnika. Dakle, samim tim što ona sadrži pjesme i Bakija, i Fuzulija, i Ferdija¹², kao i brojnih drugih perzijskih i osmanskih pjesnika poput Mulla Džamija, Nef’ija, Nev’ija, Ulvija, Ferdija, Nurija, Edajija, Azmija, Hajalija, Nedima, Mesihija i drugih, te domaćih pjesnika Adnija, Asima, Derviš-paše Bajezidagića, Sabita, Sukkerija, Taliba, Vahdetija, Nekesija, Gaibija i drugih, svjedoči o tome da je birao najvještije i najbolje pjesnike.¹³ Mejli je, uz promoviranje i svoga pjesničkoga umijeća želio prirediti svojevrstu antologiju najboljih pjesnika koji su se svojim stvaralaštvom izdvajali od mase drugih. Sa aspekta današnje književne kritike ovo se čini veoma bitnim – priređivač medžmue je ona instanca koju savremena književna kritika naziva “sporna između književnog djela i čitalaca”. U skladu s tim, ono što se naziva *literarnom vrijednošću* određenog književnog djela, podređeno je tzv. individualnoj reakciji, jer svaki pojedinac, u konkretnom slučaju, priređivač medžmue, “na njega reagira u skladu sa svojom neuporedivom ličnošću”¹⁴.

¹⁰ Lejla Gazić, Salih Trako, “Medžmua sarajevskog pjesnika Mehmeda Mejlije Guranije”, *Anali GHB*, knjiga XV-XVI, Sarajevo, 1990, 105-130.

¹¹ *Ibid.*, 33.

¹² Nije jasno o kojem se pjesniku Ferdiju radi, poznato je da je više pjesnika pisalo poeziju pod ovim mahlasom. Na osnovu jednog tariha Gazić i Trako zaključuju da se radi o pjesniku koji je živio sredinom 17. stoljeća. Uvidom u tezkire došli smo do saznanja da je vrlo vjerovatno to pjesnik Ferdi Hüseyin Efendi (u. 1708/1120.)

¹³ Baki je poznat kao dvorski pjesnik, čija je poezija profanog karaktera (iako postoji mali broj njegovih gazela u kojima se mogu naći tragovi sufijskih promišljanja o svijetu i životu), dok je s druge strane Fuzuli pjesnik izrazito sufijske orijentacije.

¹⁴ Antoine Compagnon, *Demon teorije*, AGM, Zagreb, 2007, 260.

S druge strane, i Mejljino tarikatsko opredjeljenje može otvoriti novi niz pitanja. Ako prihvatimo za tačne navode da je Mehmed Mejlja Guranija bio šejh kadirijskog derviškog reda¹⁵, nameće se pitanje da li je Mejlja za svoju medžmua birao isključivo tesavvufski orijentirane pjesnike. Među pjesnicima sufijske orijentacije nalazimo Fuzulija, Ešrefoğlu Rumija, Ašik Yunusa (Yunus Emre), te Taliba, Vahdetija, Gaibija.

Druga važna medžmua u kojoj se nalaze stihovi Ahmeda Taliba Bošnjaka je medžmua Abdullaha Kantamiri-zadea priređena 1186/1772. pod signaturom R 3256 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Važnost ove medžmue ogleđa se u činjenici što je njen priređivač Abdullah Kantamiri-zade i sam bio pjesnik.¹⁶ Medžmua sadrži pjesme poznatih osmanskih pjesnika, od kojih su samo Sabit, Talib, Mejli i Hatif (mahlas priređivača medžmue, Abdullaha Kantamiri-zade) pjesnici porijeklom sa ovih prostora. Tu su, dakle, stihovi slijedećih pjesnika: Džami, Kemal-paša-zade, Nabi, Emin, Katibi, Sabir, Nedim, Azmi, Vehbi, Nedžati, Hajali i drugi. Kako možemo uočiti, Kantamiri-zade se poslužio istim kriterijem kao i Mejli odabirajući najpoznatije pjesnike klasične osmanske poezije svoga vremena.

Medžmua iz 17. stoljeća, koja se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuva pod signaturom R 2694 je po svome sadržaju također pjesnička medžmua. Iako nije poznato ime njezina priređivača, stranice ove medžmue svjedoče da je to bila osoba upućena u pjesništvo svoga vremena. Spomenuta medžmua sadrži pjesme Hajretija, Fuzulija, Nesimija, Zatija, Muhibbija, Nev'ija, Jahjaa, Hajalija, Bakija, Nizamija, Nedžatija, Šem'ija, Baba Tahira, Bejatija, Dželaluddina Rumija, Figanija, Nesimija, Ulvija, Ubejdija, Hafiza, Abdurrahmana Džamija, Šejh Sadija i drugih, te dosta pjesama čiji autor nije poznat. Za naše istraživanje je vrlo značajna jer u njoj nalazimo stihove Ahmeda Taliba Bošnjaka, i to na stranicama 118b i 119a.

Medžmua koju je prepisao Ibrahim-beg Bašagić¹⁷, nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod brojem 3186. Sadrži različite pjesničke

¹⁵ Prema navodima S. Trake i L. Hadžiosmanović, postoje dokumenti koji svjedoče o tome da je ovaj pjesnik bio šejh Silahdar Mustafa-pašine tekije u Sarajevu (v. Mehmed Mejlja Guranija, *Izbor iz poezije*,..., 13.). Ipak, spomenuti autori takođe ističu da Mehmed Mujezinović, koji se bavio epigrafikom spomenutog pjesnika "sumnja da je bio šejh" (ibid, 14), ali da je sasvim izvjesno da je bio derviš, o čemu svjedoči i njegov mahlas *Mejli* – "osoba veoma naklonjena nečemu, zanesena nečim".

¹⁶ Opširnije o ovom pjesniku pogledati u: Fehim Nametak, *Pregled književnog stvaranja bosanskohercegovačkih muslimana na turskom jeziku*, El-Kalem, Sarajevo, 1989, 187-188.

¹⁷ Ibrahim-beg Bašagić (1834-1902), otac Safvet-bega Bašagića, zanimao se za biografije pojedinih istaknutih Bošnjaka i Hercegovaca, a rezultate svojih preguća objavljivao je u godišnjaku *Bosanske salname* i časopisu *Vatan*. Poznato je da je i sam bio pjesnik, te da je pisao pod mahlasom Edhem. Njegova medžmua potvrđuje činjenicu da je bio vrlo zainteresiran za književnu baštinu uopće.

forme osmanskih pjesnika: Kazim, Nabi, Husni-paša, Pertev, Munib, Talib, Naim, Sami, Hajri, Izzet, ali i perzijskih klasika poput Hafiza, Širazija i Saiba. Zanimljivo je da u ovoj medžmui ne nalazimo pjesme bošnjačkih pjesnika, izuzevši Taliba, kojeg je Bašagić, evidentno smatrao osmanskim pjesnikom, s jedne strane, i Edhema (pjesnički mahlas priređivača), s druge strane, što znači da se on u potpunosti okrenuo odabiru osmanskih pjesnika. Dominantne pjesničke forme koje susrećemo u ovoj medžmui su gazeli. Nije poznato kojim se izvorima služio Bašagić u priređivanju ove medžmue, ali je pretpostavka da su to bile tezkire.

Za naš rad posebno je interesantna i medžmua na perzijskom jeziku koja se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuva pod signaturom R 5831. Ime njezina priređivača nije poznato. U njoj nalazimo pjesme slijedećih pjesnika: Urfija, Taliba, Fezija, Asafija, Muhibbija, Enverija, Šahija, Revnekija. Talibove gazele srećemo na stranicama 9, 12 i 16. Gazeli su napisani na perzijskom jeziku. O tome ćemo nešto detaljnije pisati u dijelu koji govori o estetskom ukusu vremena, ali na ovom nivou analize primjećujemo da je Talibova poezija uz poeziju perzijskih i osmanskih klasika, te da je priređivač, vodeći se ponovo onim što predstavlja estetski kriterij odabrao gazele.

Medžmua pod signaturom R 1661 napisana je uglavnom na perzijskom, u manjoj mjeri su zastupljeni stihovi na turskom jeziku. Uz stihove poznatih perzijskih i osmanskih pjesnika kao što su Fesih Mevlevi, Rehavi, Tai, Devletšah Mirza, Firdusi, Hakani, Nasiruddin Tusi, Mejli, Arzi, Nabi, Mulla Saib, Sejjid Vehbi-efendi, Azmi, medžmua sadrži i Talibove pjesme na perzijskom jeziku, i to na stranicama 51b i 52a.

U rukopisnoj medžmui pod signaturom R 6369 iz 1725/1138.g. do 1753/1167. god., nepoznatog prepisivača, nailazimo na Talibove pjesme napisane u različitoj formi, od mufreda, do gazela, na osmanskom jeziku. Talibove pjesme su na listovima 44b-53a, 54a-55b, 59a-59b, 61b-74a, 77a-77b.¹⁸ U ovoj su medžmui zastupljene pjesme osmanskih pjesnika Rahmija, Iškija, Ruhija, Nabija, Šakira, Nailija, Nešatija, Ašik Omera, Nedima, Fevzija, Sabita, Hamdija, Bakija, Fehima, Rijadija i mnogih drugih. Ono što bismo uvjetno mogli nazvati specifičnošću ove medžmue jeste velika zastupljenost *mufreda*.

U zbirci Orijentalnog instituta prije spaljivanja cjelokupne rukopisne i arhivske građe tokom agresije na BiH i enormnog gubitka blaga od neprocjenjive važnosti postojala je jedna medžmua u kojoj je bilo moguće naći čak devet Talibovih gazela¹⁹. U današnjoj, vrlo skromnoj zbirci

¹⁸ Lejla Gazić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, OIS, Al-Furqan: Fondacija za islamsko naslijeđe, Sarajevo, London, 2009, 188.

¹⁹ Salih Trako, Lejla Gazić, *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta: lijepa književnost*, OIS, Sarajevo, 1997, 291. Mnoštvo sadržaja raznovrsnog karaktera bilo je dijelom ove

Orijentalnog instituta Talibovo ime i jednu pjesmu pronašli smo samo u jednoj medžmui. Ova medžmua sadrži i stihove pjesnika poput sultana Murata, Muhibbija, Fuzulija, Bakija, Ulvija, tako da možemo zaključiti da je sastavljač medžmue Taliba smatrao dobrim pjesnikom, s obzirom na to da se Talib našao u ovakvom užem izboru. U istoj medžmui nalazi se samo jedna formu od četiri stiha u kojima na samom početku, u prvom bejtu čitamo *mahlas* Talib, što je vrlo neobična pojava. Osim toga, dodatna teškoća u žanrovskom određenju ove pjesničke forme jeste to što je napisana u mesnevi rimi, odnosno *parnoj rimi* (aa-bb). Zbog niza drugih pretpostavki koje se tiču samog sadržaja, kao i stila kojim je ova pjesma napisana, ne možemo tvrditi da je ona djelo Ahmeda Taliba Bošnjaka.²⁰

Uvidom u spomenute medžmue, na ovom nivou naše analize možemo govoriti o tome da su one, izuzev nekih “neknjiževnih” elemenata koji su neizostavni dijelovi svake medžmue, dominantno pjesničke medžmue, i ne samo to. One sadrže pjesme najpoznatijih osmanskih pjesnika, što govori ne samo o učenosti njihova priređivača nego i izvorima kojima se koristio, te na koncu, o pjesničkom kanonu u kojem na osnovu uvida u sve spomenute pobrojane medžmue nalazimo gotovo ista imena brojnih osmanskih pjesnika. Među tim imenima, zanimljivo, su i Ahmed Talib, baš kao i sarajevski pjesnici Mejli i Nerkesi, te Sabit Užičanin. Za potonja tri pjesnika je do sada pisano kao o dobrim i pjesnicima istančanog ukusa, međutim, Talib nije bio situiran u ovaj kontekst.

ANALIZA MEDŽMUE IZ ASPEKTA ČITAoca/RECIPIJENTA

Drugi aspekt analize korpusa od osam medžmua odnosi se na čitaoca/recipienta medžmue. Naime, nije rijetkost da su medžmue priređivane za određene grupe čitatelja, u skladu sa njihovom namjenom. Tako je moguće naći medžmue namijenjene *muridima*, koje su priređivane kako bi se čitale u tekijama, ili medžmue koje su bile omiljene na okupljanjima pjesnika. Nije rijedak slučaj da su se priređivači prilikom izrade svojih djela često služili drugim medžmuama, često zbog nemogućnosti

medžmue, ona je u skladu s tim i okvalifikovana kao medžmua koja se sastoji od “dva odvojena dijela” (Trako, Gazić, 292), budući da je ispisana perom dvojice prepisivača u različito vrijeme. Talibove stihove nalazimo u drugom dijelu ove medžmue, među brojnim stihovima brojnih klasičnih autora, kako perzijskih klasika, tako i osmanskih pjesnika, pa i samih sultana. U ovom dijelu medžmue sabrani su dominantno gazeli, premda je moguće naći i nekoliko pjesama napisanih u drugoj pjesničkoj formi.

²⁰ Pretpostavka je da su spomenuta dva bejta preuzeta iz mesneviije. Istraživanjem pjesništva Ahmeda Taliba Bošnjaka nismo mogli pronaći niti jednu pjesničku vrstu napisanu u ovoj formi.

pristupa originalnim djelima, divanima i sl. Pitanja koja nam se nameću na ovom nivou naše analize jesu sljedeća: da li medžmua zadovoljava potrebe određene grupe čitatelja (npr. da li se čita i koristi u krugu tekijjskih muri-da ili nekih pjesničkih kružoka), ukoliko je namijenjena određenoj grupi, da li ta medžmua zadovoljava estetski ukus te grupe, da li je čitateljstvo, odnosno medžmua savremena pjesnicima koji su uvršteni u nju, da li ona odražava potrebe čitateljstva s obzirom na to da tretira možda i neke društvene teme, problematiku društva, žalbe i sl. Naravno, gotovo da nije moguće ponuditi odgovore na ova i slična pitanja, ali nam je jako važno da ih se definira na osnovu uvida u korpus. Uvidom u spomenute medžmue uočili smo da su sve medžmue zasigurno bile namijenjene obrazovanim krugovima, ljudima naklonjenim pjesništvu i poeziji, jer predstavljaju dragocjene izvore poezije različitih osmanskih pjesnika.

U nekim od spomenutih medžmua nalazi se veći broj različitih pjesničkih formi određenog pjesnika. To upućuje na pretpostavku da je priređivač medžmue želio promovirati pjesništvo nekog autora kome je bio naklonjen, birajući pri tome različite forme koje će to i pokazati.

S obzirom na to da nam je poznato ime njezina priređivača, za primjer na ovom nivou analize uzmimo medžmu Mehmeda Mejlije, sarajevskog pjesnika. Mehmed Mejli Guraniya je, prema tvrdnjama jedne grupe autora²¹, bio šejh Silahdar Mustafa-pašine (Hadži Sinanove) tekije u Sarajevu, dakle šejh kadirijskoga derviškoga reda, dok ga neki izvori (Bašeskijin *Ljetopis*) predstavljaju kao derviša²². Medžmua koja se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci je autograf, ona je napisana perom Mehmeda Mejlije pjesnika, koji je u svoju medžmuu uvrstio one pjesnike koji su u formiranju njega kao pjesnika imali određeni utjecaj. Zna se da je bio izrazito nadaren pjesnik. Kako se u njegovoj medžmui nalazi veliki broj stihova pjesnika koji nisu bili sufijске orijentacije, zaključujemo da Mejlijin kriterij odabira zasigurno nije bio samo uvjetovan njegovom pripadnošću tarikatu. Čitalačka publika, dakako, morala je

²¹ Na osnovu "nekih ubjedljivih" elemenata iz života ovog pjesnika, Lamija Hadžiosmanović i Salih Trako zaključuju da je Mehmed Mejli bio pročelnik Silahdar Mustafa-pašine tekije u Sarajevu. V. "Uvodni dio: Mehmed Mejlija Guraniya – pjesnik Bosne XVI-II stoljeća", u: Mehmed Mejlija Guraniya, *Izbor iz poezije*, Svjetlost, Sarajevo, 1989, 13.

²² Mehmed Mujezinović dovodi u sumnju zaključak M. Handžića da je Mejlija mogao biti šejh, navodeći: "Ni tvrdnja Handžićeva da je Mejlija bio šejh Kaderiske tekije nema osnova, jer bi to svakako Bašeskija spomenuo, pošto je i sam pripadao kaderiskom derviškom redu, i kao takav je svakako posjećivao Kaderisku tekiju. Međutim, Bašeskija za Mejliju izričito kaže samo *derviš*, a ne kaže *šejh*." (V. Mehmed Mujezinović, "Epigrafika i kaligrafija pjesnika Mehmeda Mejlije", *Naše starine*, IV, Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti N.R. Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1957, 133.)

biti vrlo odabrana, obrazovana, s obzirom na vrlo istančan ukus i Mejljev odabir poezije. Teško je govoriti o tome koliko ova medžmua zadovoljava potrebe čitalačke publike, ali vrlo je moguće da je ona poslužila kao izvor za pisanje drugih medžmua sličnog sadržaja. Teško bi bilo tvrditi da je ova medžmua, s obzirom na Mejljevu poziciju u hijerarhiji tarikata, bila namijenjena njegovim muridima. Naime, vrlo je moguće da se čitala među onim muridima koji su imali dara za pjesništvo, ali ona je najprije jedan vrlo kvalitetan izbor, svojevrsna antologija pjesništva Mejljeva doba.

ANALIZA MEDŽMUE IZ ASPEKTA ESTETSKOG UKUSA VREMENA

Jedno od temeljnih pitanja kojima se bavi književna kritika jeste pitanje šta je to estetski ukus. Ovo pitanje u uskoj je vezi sa pitanjem čemu se to najviše priklanjalo, odnosno pribjegavalo u odabiru određenih pjesnika i pjesničkih vrsta.

Pitanje književnih uzusa, tačnije kriterija po kojima se neko djelo ocjenjivalo kao književno zasigurno mora biti u vezi sa dominantnim pjesničkim vrstama određene epohe, sa temama i motivima zastupljenim u odabranoj poeziji, odnosno svim onim elementima koji čine temelj proučavanja poetike određene epohe.

“Vrednovanje književnih tekstova nije pojedinačni, već društveni čin. Vrijednost teksta nastaje u odnosu kvalitete i funkcije koja mu se pripisuje prema ukusu zajednice kojoj pripada.”²³

Jedno je sigurno, medžmue ne samo da odražavaju lični odabir njezina priređivača, one odražavaju i trend i tendencije jedne epohe. Općenito govoreći, dominantna pjesnička vrsta medžmua nastalih u 16. stoljeću je velika zastupljenost *šehrengiza*, dok je za medžmue 17. stoljeća dominantna pjesnička vrsta *sakinama*. Naravno, velika zastupljenost ne znači nužno i pravilo, tako da je, kad je riječ o medžmuama iz sarajevskih rukopisnih zbirki koje smo prethodno spomenuli, u njima ne nalazimo spomenute pjesničke vrste. Uvidom u rukopise došli smo do zaključka da je dominantna pjesnička vrsta gazel.

Istraživanjem spomenutih pjesničkih medžmua došli smo do zaključka da gotovo sve dominantno sadrže poeziju, iako nije rijetkost naići i na neke “neknjiževne” sadržaje. Iako danas nije poznato ko su priređivači nekih od navedenih medžmua, na osnovu sadržaja koji nam je ponuđen slobodno možemo tvrditi da su sve one priređene u

²³ P. Marušić, “Kanon i književnost”, 360.

skladu sa normama i književnim uzusima vremena. U njih su uvrštene pjesničke forme koje su odlika književnosti doba u kojem su nastale, a gazel je svakako najzastupljenija forma. Općenito govoreći, niti u jednoj od spomenutih medžmua ne nalazi se duža poetska forma. O estetskom ukusu vremena možemo govoriti i na osnovu izbora autora čije su pjesme uvrštene u medžmue. Jedno je sigurno, bilo da je riječ o osmanskim ili domaćim pjesnicima – svi su oni bili afirmirani i rijetko nailazimo na imena nepoznatih pjesnika.

Pored navedenog, važni pokazatelji koji svjedoče o književnom ukusu su pjesnički metrovi i rime, te preferiranje određene pjesničke forme, odnosno dominantno prisustvo jedne forme u medžmui. Gazeli sa *redifom* predstavljaju posebne primjere, u kojima se ogleda posebna umješnost u pisanju i pjesništvu. Redif je sufiks, riječ ili sintagma koja se nalazi na kraju *misraa* (polubejta) ili *bejta* i koja je, u skladu s tim, nosilac rime. Kao takav, možemo reći da je redif svojevrsan vodič za pjesnika u procesu kreiranja teme pjesme. Na isti način na koji posmatramo naziru, kao formu koja, kako navodi Duraković, “predstavlja snažno i neporecivo svjedočanstvo o općoj razini književne tradicije”²⁴, trebamo posmatrati i redif kao jedan od sastavnih elemenata bejta, dio mikrostrukture poetskih vrsta klasičnih književnosti orijentalno-islamskoga *parnasa*. U spomenutim medžmuama dominantni su Talibovi gazeli sa redifom. Kriteriji su, dakle, bili jasno precizirani i vrlo visoki, budući da su medžmue priređivali ne samo pjesnici nego i ljudi koji su bili ljubitelji lijepe riječi.²⁵

Na stranicama Mejljine medžmue pronašli smo čak trinaest Talibovih gazela. Baš kao što su i u *Divanu* Ahmeda Taliba Bošnjaka dominantni gazeli sa po pet bejtova, i u ovoj medžmui nalaze se gazeli te dužine. Njih dvanaest ima po pet bejtova, dok jedan gazel sadrži šest bejtova. Kada je o tarihima riječ, u ovu medžmuu uvrštena su tri Talibova tariha, sa po sedam bejtova. Jedan je napisan u povodu osvojenja Bagdada u vrijeme sultana Murata IV, 1048/1638. godine, dok je drugi tarih ispjevan u čast dolaska Mustafa-efendije na poziciju rumelijskog kazaskera. Treći tarih sadrži također sedam bejtova a napisan je povodom izgradnje medrese koju je izgradio Musahib Mustafa-paša²⁶ 1062/1652. godine.

²⁴ Esad Duraković, *Prolegomena za historiju književnosti orijentalno-islamskoga kruga*, Connectum, Sarajevo, 2005, 149.

²⁵ M. Fatih Koksal, “Şiir mecmualarının önemi...”, 420.

²⁶ Musahib Mustafa-paša bio je mecena Ahmeda Taliba Bošnjaka, ne samo Talibu kao pjesniku nego mu je pomogao u usponu u karijeri. Ahmed Talib Bošnjak je ovom ugledniku spjevao i kasidu, kao čin zahvalnosti za poziciju reisul-kuttaba, koja mu je dodijeljena zahvaljujući Talibovim brojnim zaslugama, ali i velikoj učenosti. Više o tome u našem radu: “Ovu kaplju bezvrijednu draguljem svoga mora učini: autoreferencijalnost u kasidama Ahmeda Taliba Bošnjaka”, *POF* 63/2013, OIS, Sarajevo, 2014, 169-190.

U medžmui pod signaturom R 2694 anonimnog priređivača nalazi se jedan Talibov gazel sa redifom “bizdedür”, te dvije kratke pjesničke forme – dva mufreda. Već nakon analize ove medžmue, odgovor na pitanje kriterija odabira pjesničkih formi čini se vrlo jasnima. Dakle, priređivači su birali uglavnom najpopularnije kraće poetske forme, kao što su gazeli, tarihi, kit’e i sl, upravo zbog raznovrsnosti sadržaja što je osnovna odlika djela kakve su medžmue.

U medžmui pod signaturom R 5831 nepoznatog priređivača nalazi se šest Talibovih gazela. Jedan gazel ima sedam bejtova, što baš i nije uobičajena dužina Talibovih gazela, posebno onih na perzijskom jeziku. Spomenuti gazel je sa redifom “nast”. Drugi gazel sastoji se od pet bejtova i sa redifom je “ast”. Treći gazel sadrži sedam bejtova, također je na perzijskom jeziku. Četvrti gazel sadrži četiri bejta i sa redifom je “fatast”. Peti gazel sadrži pet bejtova, na perzijskom je jeziku, i sa redifom “šod”. Šesti gazel sadrži sedam bejtova, na perzijskom je jeziku.

U medžmui pod brojem 1661 nalazimo jedan Talibov gazel od osam bejtova sa redifom “dževher râ” i jedan gazel sa pet bejtova, također na perzijskom jeziku. Kako smo već naglasili, nije veliki broj Talibovih gazela koji prelaze dužinu od pet bejtova, tako da je ovaj primjer dragocjena rijetkost.

ANALIZA MEDŽMUE IZ ASPEKTA NJEZINA SADRŽAJA

Na ovom nivou analize medžmua čini se bitnim definirati nekoliko važnih pitanja. Prvo u nizu tih pitanja jeste kojim se izvorima služio priređivač. Prema radovima²⁷ koji tretiraju ovo važno pitanje, tri su moguća izvora, i to samo u slučaju pjesničkih medžmua: a) tezkire, b) druge medžmue i c) originalna djela autora (divani, mesnevije i sl.).

Uvidom u korpus od nekoliko rukopisnih medžmua, nismo mogli pronaći podatke koji upućuju na izvore iz kojih su preuzeta pjesnička ostvarenja različitih autora. Naime, teško je tvrditi šta su bili izvori za pisanje spomenutih medžmua, da li su priređivači pred sobom mogli imati rukopisne primjerke divana pjesnika čije su stihove uvrstili u svoje djelo, s jedne strane, ili su, pak, to bile tezkire, svojevrzne pjesničke antologije, s druge strane. Sasvim je jasno da uvrštavanjem kaside ili gazela određenog pjesnika, autori tezkira jesu pravili odabir pjesničkih vrsta u kojima se ogledala vještina pjesnika. Ti su sadržaji dalje odabirani prilikom priređivanja medžmue, što dodatno svjedoči o stepenu kritičke svijesti i visokih estetskih kriterija pri kreiranju antologija.

²⁷ Mislimo ponajprije na radove objavljene u zborniku radova *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı edebiyatının kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2012.

Ukoliko analiziramo medžmuu sarajevskog pjesnika Mejlija, imajući ove činjenice na umu, teško je zaključiti kojim izvorima se koristio pjesnik Mejli prilikom preuzimanja ovih pjesama Ahmeda Taliba. Kada je o gazelima riječ, oni su preuzeti iz Talibovog *Divana*. Tarihe ovog bošnjačkog pjesnika koje je preuzeo pjesnik Mejli ne nalazimo u svim prijepisima Talibova *Divana*. Prema onim primjercima koji su nam na raspolaganju, tarih o osvojenju Bagdada nalazi se samo u primjerku iz Ankare²⁸, tarih o postavljenju Mustafa Musahib-paše na mjesto rumelijskog kazaskera sastavni je dio kaside posvećene ovom ugledniku, dok treći tarih ne nalazimo niti u jednom od nama dostupnih primjeraka Talibova *Divana*.

U medžmui iz GHB pod signaturom R 5831, nalazimo Talibove gazele sa redifima “-fatast”, “-nast” i “-ast” koje nismo pronašli niti u jednom od nama dostupnih rukopisa divana ovog pjesnika. Ipak, generalni je zaključak da je priređivač medžmue, zaslužan za afirmiranje poetike i pjesništva svoga doba. Zahvaljujući zastupljenosti pjesama Ahmeda Taliba u korpusu koji nam je poslužio za ovaj rad, zaključujemo da je Talib bio poznat i cijenjen među svojim savremenicima i pjesnicima, koji su i sami bili priređivači medžmua. Izborom pjesnika koje su uvrstili u svoje medžmue, njihovi priređivači su dali nemjerljiv doprinos afirmiranju i valorizaciji pjesništva. Upravo zbog te činjenice, danas o pjesničkim medžmuama, s jedne strane i tezkirama, s druge strane, možemo govoriti kao o vrlo korisnom području istraživanja književne kritike i književnih standarda kod Osmanlija.

MECMŪ'A AS A SOURCE FOR THE STUDY
OF LITERARY TASTE OF AN AGE:
AHMED TALIB BOSNAVI IN MANUSCRIPT
COLLECTIONS OF SARAJEVO

Summary

Writing mecmū'as as notebooks of miscellaneous content became a trend in the 16th century across the geographical zone in which the Ottoman Empire spread out. Each mecmū'a, depending on the tastes and preferences of its compiler, is a unique, unequalled work. This is, among others, one of the major reasons why mecmū'a is viewed as an important source for the study of different aspects of intellectual heritage of inhabitants of the Ottoman Empire. Poetic mecmū'as are important source for the study of literary taste of a

²⁸ Ahmed Talib Bosnevi, *Gazeliyât*, Milli Kütüphane, Ankara, sign. 06 Mil Yz FB 191.

certain age, and detailed studies could provide some interesting data. They could, so to speak, alongside tezkiras, qualify as forerunners of literary criticism among the Ottomans. Guided by this idea, in this paper we will try to spot what literary taste was like in Bosnia in the 17th and 18th centuries, whether that taste coincided with the literary canon, or those who were poet laureates and considered the best. This article is based on the presence of verses by Ahmed Talib Bosnavi in several mecmū'as which are kept in the Gazi Husrev Bey Library and the Oriental Institute in Sarajevo. Given the fact that we have found two mecmū'as whose editors were poets themselves, we will analyse the position of Ahmed Talib in the constellation of the many poets who created them all over the Empire.

Key words: Ahmed Talib Bosnavi, mecmū'as, literary criticism, literary taste, canon.

OIS, R 80, fol. 14

GHb, R 1012, fol. 40